

Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs Adası'nın Ağustos 1598 ile Nisan 1599 Tarihleri Arasındaki Gelir ve Giderlerinin Tahlili*

An Analysis of Revenues and Expenses of Ottoman Cyprus in the Period of August 1598 – April 1599

Yrd. Doç. Dr. Kadir Arslanboğa
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi - Çanakkale
Doç. Dr. H. Ahmet Arslantürk
İstanbul Medeniyet Üniversitesi - İstanbul

Öz: Bu makale Kıbrıs adasının 18 Ağustos 1598 ile 27 Nisan 1599 zaman aralığını kapsayan ruznamçe defterine dayanarak adanın bu dönemdeki gelir ve giderlerini ayrıntılı olarak incelemekte Osmanlı Devleti'nin adayı 1571'de almasından sonra uygulamaya koyduğu idari ve mali uygulamaların gelirlerin giderlerden daha fazla olması sonucunu doğurduğunu tespit etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Maliyesi, Osmanlı Eyaletleri, Kıbrıs, Osmanlı Bütçeleri, Ruznamçe Defteri

Abstract: Relying on the ruznamçe, daily accounting notebook, of Cyprus between August 18, 1598 and April 27, 1599, this article examines revenues and expenses of the island and argues that the Ottoman administrative and fiscal policies adopted after 1571 produced positive results, which created a surplus during the period examined.

Keywords: Ottoman Empire, Ottoman Provinces, Cyprus, Ottoman Budgets, Ruznamçe Registers

1. Giriş

1.1. Osmanlı Bütçeleri ve Ruznamçe Defterleri

Tarih boyunca bürokratik ve mali açıdan gelişmiş devletler gelir ve giderlerini gösteren kayıtlar tutmuşlardır. Böylece devletler mali durumlarını ölçmeye ve belirlemeye çalışmışlardır. Bu sayede belirli bir süreçteki gelir ve giderleri gösteren bütçe denebilecek kayıtlar ortaya çıkmıştır. Bu kayıtlar devletin mali performansını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti'nde de Fatih Kanunnamesinde geçen “*Ve yılda bir kerre rikâb-ı hümayûnuma defterdârım îrâd ve masrafım okuyalar*”¹ şeklindeki ifadede de anlaşılabacağı üzere yıllık bütçeler düzenlenmekteydi.² Söz konusu Osmanlı bütçeleri, bütçe

* Bu makale, 18-20 Ekim 2012 tarihleri arasında Mersin’de düzenlenen 3. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu’nda sunulan tebliğ metninin gözden geçirilmiş halidir.

¹ Abdülkadir Özcan, *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, İstanbul: Kitabevi, 2007, s. 13.

² Osmanlı Devleti bütçeleri hakkında daha fazla bilgi için bakınız: Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu Bütçelerine Dair Notlar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (İÜİFM)* 17: 1-4, Ekim 1955-Temmuz 1956, s. 193-224; aynı yazar, “H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Âit Bütçe Cetveli ve Ekleri”, *İÜİFM* 15: 1-4, Ekim 1953-Temmuz 1954, s. 251-329; aynı yazar, “954-955 (1547-1548) Mali Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi”, *İÜİFM* 19: 1-4, Ekim 1957-Temmuz 1958, s. 219-276; aynı yazar, “974-975 (1567-1568) Mali Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi”, *İÜİFM* 19: 1-4, Ekim 1957-Temmuz 1958, s. 277-332; aynı yazar, “1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese”, *İÜİFM* 17, Sayı 1-4, Ekim 1955-Temmuz 1956, s. 304-347; aynı yazar, “1079-1080 (1669-1670) Mali Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi ve Ekleri”, *İÜİFM* 17: 1-4, Ekim 1955-Temmuz 1956, s. 225-303; Halil Sahillioğlu, “1524-1525 Osmanlı Bütçesi”, *İÜİFM Ömer Lütfi Barkan’a Armağan* 41: 1-4, 1985, s. 415-458; Ahmet Tabakoğlu, “XVII. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçeleri”, *İÜİFM Ömer Lütfi Barkan’a*

dönemi içinde gelirler ile giderleri önceden tahminleyen günümüzün modern bütçelerinden hazırlanma usulleri açısından farklılıklar göstermektedirler. Erken dönem Osmanlı bütçeleri geçmiş malî yıl içinde 'gerçekleşmiş' işlemlerin gelir ve giderlerinin kayıt altına alındığı resmî icmaller (hülasa, özet) biçimindedirler.³ Bu icmaller, düzenli bir zaman aralığı içerisinde devletin gelir ve giderlerini göstermesi ve devletin malî performansını açık bir şekilde yansıtmaları nedeniyle Türk iktisat tarihi araştırmacıları tarafından 'bütçe' kabilinden değerli bir tarih vesikası olarak kabul edilmişlerdir.⁴

Osmanlı maliyesinde yılsonunda hazırlanan bu 'icmal' bütçelerin yanında, hazineye günlük giriş ve çıkışların kaydedildiği, bugünkü anlamda yevmiye defteri özelliklerini taşıyan *ruznamçe defterleri* de tutulmaktaydı. Bütçelere nazaran oldukça detaylı bilgiler ihtiva eden ruznamçe defterlerindeki günlük kayıtlardan yararlanılarak bahsi geçen yıllık bütçeler hazırlanmaktaydı. Bu noktada inceleme konusu edilen defter türü hakkında kısa bir izahat verdikten sonra Osmanlı malî ve idarî sistemi ile ilgili bazı bilgileri burada zikretmekte fayda görüyoruz.

1.2. Osmanlı Taşra Hazineleri ve Eyalet Sistemi

16. yüzyılda fetihlerle devletin sınırlarının genişlemesiyle, merkezdeki hazinelerin (Dış Hazine ve İç Hazine) yanı sıra eyaletlerde de müstakil defterdarlıklar ve bunlara bağlı taşra hazineleri tesis edilmiştir. Eyaletlerde tesis edilen bu malî kurumsal yapılanma, merkezdeki hazine teşkilatının birer küçük örneği olarak değerlendirilebilir. Bu noktada taşra hazinelerinin merkezdeki hazinelerin (özellikle dış hazine) bir prototipi olarak görev yaptığı ifade edilmelidir.⁵ Bu noktada taşra hazinelerinin bulunduğu eyaletler malî düzen açısından iki gruba ayrılmaktaydı. Bunlar Salyanesiz ve Salyaneli eyaletlerdi.

Salyanesiz eyaletlerde, timar sistemi uygulanırdı. Bu kapsamda gelir sağlayacak toprak ve mülkler timar sahiplerine işletmeleri için verilirdi. Timar sahipleri kendilerine verilen gelir kaynaklarından edindikleri menfaatlara karşılık olarak bazı kamu hizmetleri ve askerî görevleri yerine getirirlerdi. Bu eyaletlerin gelirleri, iltizama verilmek suretiyle merkezi hazineye aktarılırdı. Salyaneli eyaletlerde ise, yıl içinde zuhur eden tüm gelirler eyaletin yöneticisi (beylerbeyi) tarafından toplatılırdı. Toplanan gelirlerden öncelikle eyaletin giderleri karşılanır ve bundan sonra kalan bakiye *irsaliye* adıyla merkeze (dış hazineye aktarılmak üzere)⁶ gönderilirdi.⁷

JHS

14

History
Studies

Volume 6
Issue 5
September
2014

Armağan 41: 1-4, 1985, s. 389-414; Mehmet Genç ve Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler*, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2006. Günlük yevmiye kayıtları olan ruznamçe defterleri ile ilgili olarak bakınız: Kadir Arslanboğa, *1589-90 ile 1602-3 Mali Yıllarına Ait Osmanlı Devleti Bütçelerinin Oluşturulması ve İncelenmesi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2012; Mehmet İpçioğlu, *Bir Osmanlı Bütçesi Örneği: 1622 Tarihli Ruznamçe Defteri (XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Kamu Ekonomisinin Tahlili Denemesi)*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1996. Eyalet Bütçeleri hakkında geniş bilgi için bakınız. Halil Sahillioğlu, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", *Belgeler* 14: 7-8, 1967, s. 1-33; Erol Özvar, "Rum Eyaletine Ait H. 1043-44/ M. 1634-5 Tarihli Bütçenin Tahlili", *Osmanlı* 3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 150-157; Said Öztürk, "1042-1045/1632-1635 Yıllarına Ait Bosna Eyaleti Bütçesi", *Osmanlı* 3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 158-168. Recep Dündar, "18 Mart – 14 Haziran 1608 Yılı Kıbrıs Eyaleti Bütçesi", *Turkish Studies* 5/4 2010, s. 1032-48.

³ Ahmet Şimşirgil, "Osmanlılar İdaresinde Uyvar'ın Hazine Defterleri ve Bir Bütçe Örneği", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C. 12, 1998, s. 326.

⁴ Sahillioğlu, "Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", s.1; Özvar, "Rum Eyaletine Ait Bütçenin Tahlili", s. 151.

⁵ Taşra hazineleri ve mali teşkilatı için bkz. Özvar, *aqm*, s. 150.

⁶ Bir istisna olarak sadece Mısır İrsaliyesi İç Hazine'ye aktarılmak üzere merkeze gönderilirdi.

⁷ Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi*, İstanbul: Kitabevi, 2003, s. 23-25.

Salyaneli eyaletlerde merkezden atanan defterdarlar vasıtasıyla günlük gelir-gider kayıtlarını içeren ruznamçe defterleri tutulmaktaydı. Bu eyaletlerin beylerbeyleri veya defterdarları her ne sebeple olursa olsun görevden ayrıldıklarında, göreve yeni atanan haleflerinin önceki dönemlerde yapılan kusurlardan sorumlu tutulmaması için bütçeler (ve ruznamçe defterleri) düzenlenirdi. Bundan dolayı eyaletlerde hazırlanan bütçelerin (ve dahi bütçelere kaynaklık eden ruznamçe defterlerinin) kapsadıkları zaman aralığı bir seneden az olabildiği gibi bu süreyi aşan bir zaman aralığını da kapsayan örneklerine rastlamak mümkündür.

1.3. Kıbrıs Adası ve Osmanlı Yönetiminin Tesisi

Doğu Akdeniz'e hâkim bir konuma sahip olan Kıbrıs adası hem jeopolitik hem de ticarî açıdan çok erken dönemlerden beri stratejik öneme sahipti. Osmanlıların ilhakı öncesinde Venedik hâkimiyetinde bulunan ada, 1570-1571 süresince devam eden ciddi bir kuşatma sonrasında Osmanlılar tarafından tamamıyla zapt edilmiştir. Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de ona bakan bütün kıyı şeridini fetheden Osmanlılar açısından vazgeçilemez bir ehemmiyet arz etmiştir. Bu sebeple uzun süreli kuşatma sonrasında ele geçirilen adada nasıl bir politika izleneceği, ekonomik hayata nasıl katkı sağlanabileceği fetih sırasında hatta öncesinde üzerinde etüt yapılan konulardan biri olmuştur.⁸

Osmanlıların adayı almalarının hemen akabindeki yıl olan 1572'de tahrir sayımının gerçekleşmesi; toplumsal açıdan bazı değişiklikler için sürgün ve iskanların yapılması, idari sistemin tesisi ve Kıbrıs Beylerbeyliği'nin kurulması gibi hususlar atfedilen önemi gösterecek uygulamalara örnek teşkil etmektedir. Bu denli önem atfedilen ve Kıbrıs Beylerbeyliği'nin merkezini oluşturan adanın malî açıdan devlet hazinesine yapacağı katkı Osmanlı Devleti'nin önemli kaygılarından biri olarak göze çarpmaktadır. Yukarıdaki bölümlerde ifade edildiği üzere salyaneli eyalet statüsünde olan Kıbrıs adasının gelir ve giderleri hemen fethin akabindeki dönemde kayıt altına alınmaya başlamıştır.⁹ Bu kabilden hem bütçeler hem de bunlara kaynaklık eden eyalet hazinesine giriş ve çıkışları günlük olarak gösteren ruznamçe defterleri düzenlenmiştir. Aşağıda detayları ve içeriği konusunda bilgi verilen ruznamçe defteri de bu kayıtlara bir örnek oluşturmaktadır. Fetihten yaklaşık 27 yıl sonrasındaki kayıtları içeren bu defter Kıbrıs'ın malî durumu hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır.

1.4. Ruznamçe Defteri'nin Kısa Tanıtımı

Çalışmamız, Kıbrıs hazinesine ait 18 Ağustos 1598 - 27 Nisan 1599 (Hicrî 15 Muharrem 1007 - 1 Şevval 1007) tarihleri arasındaki 8 ay 16 günlük süreçteki hesapları kapsayan ruznamçe defteri verilerinin malî açıdan değerlendirilmesinden ibarettir. Söz konusu ruznamçe defteri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defterler tasnifinde 423 envanter numarasıyla kayıtlıdır. Defter, 39x14 ebatlarında ve 40 sayfadan müteşekkil olup siyakat hat ile yazılmıştır. Defter, "*Rûznâmçe-i vâridât ve masârîf-ı hîzâne-i âmire-i cezîre-i Kıbrıs...*" şeklinde başlayarak Kıbrıs adası hazinesinin günlük gelir ve gider kayıtlarını ihtiva etmektedir. Defterin tutulduğu tarihte Kıbrıs Beylerbeyi, Cafer Paşa; defterdarı ise Mehmed Efendi'dir.¹⁰ İncelediğimiz defterin zaman aralığı ise III. Mehmed'in saltanat yıllarına (1595-1603) tekabül etmektedir.

⁸ Kıbrıs Adası'nda Osmanlı dönemi gelişmeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Kemal Çiçek, "Kıbrıs (Osmanlı Dönemi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, s. 374-380; Recep Dünder, "Kıbrıs'ın Fethi ve İskanı", *Osmanlı*, 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 632-33.

⁹ Kıbrıs adasının fethi sonrasındaki ilk tahriri için Üsküdar kadısı görevlendirilmiştir. Sahillioğlu, *agm*, s. 6-10.

¹⁰ Defterin başında zikredildiği üzere: "*der-zamân-ı nezâret-i sâhibü's-sa'âdeti ve'l-ikbâl hazret-i Cafer Paşa -dâme ikbâlühü- mîr-i mîrân-ı cezîre-i mezbûre en-nâzır-ı envâl-i hâssa ve be-ma'rifet-i kıdvetü erbâbi'l-ikbâl hazret-i Mehmed Efendi -dâme uliüvvühü- defterdâr-ı hîzâne-i âmire-i mezbûre.*"

Ruznamçe defterlerinde kayıtlar üç şekilde tutulmaktadır: Gelir, gider ve gelirlerin hazineye girmeden doğrudan harcama kalemlerine yönlendirildiğini ifade eden irad-masraf kayıtları. İncelediğimiz defterdeki kayıtlar, ruznamçe defterlerinin tipik özelliği olarak öbekler halinde tutulmuştur. Defterden hareketle Kıbrıs hazinesinde her gün girdi ve çıktı olmadığı tespit edilmiştir. Ancak girdi ve çıktının olduğu günlerdeki hesap işlemleri tek tek kaydedilmiştir. Gelir kayıtları deftere işlenirken öncelikle “*el-îrâd*” üst başlığı kullanılıyorken, giderlerde “*el-masraf*” üst başlığı kullanılmıştır. Gelir kayıtları detaylı olarak verilirken “*an-tahvîl*” alt başlığı, gider kayıtlarının detayları verilirken ise kaydın içeriğine göre; “*mevâcib*, *be-cihet*, *teslîm*, *ihrâcât*” gibi alt başlıklar kullanılmıştır.

Yukarıda kısaca bilgi verdiğimiz defterdeki veriler ışığında Kıbrıs Hazinesi'nin o dönemdeki gelir ve giderleri ayrı ayrı başlıklar halinde incelenecektir.

2. Gelirler

Kıbrıs Adası'nın gelirleri aşağıda verilen Tablo 1'den de görüleceği üzere mukataa, cizye ve müteferrik gelirlerden oluşmaktadır. Müteferrik gelirler ise muhallefât, zemin bahası, tefavüt akçesi, resm-i ispençe, bedel-i kirpas, adet-i ağnam, resm-i ağıl, resm-i kevar ve bidat-i hanazir, resm-i diyet ve cerayim ile askerlerin vefatı dolayısıyla ödenen maaşların hazineye iadeleri gösteren kalemlerden teşekkül etmektedir.

Tablo 1: Kıbrıs Adasına Ait Gelirlerin Dağılımı

Gelir	Meblağ
Mukataa	5.382.094
Cizye	4.216.800
Müteferrik Gelirler	
Muhallefât	875.709
Resm-i İспенçe	244.643
Bedel-i Kirpas	210.840
Resm-i adet-i ağnam ve resm-i ağıl ve resm-i kevar ve bidat-i hanazir	200.000
Resm-i diyet ve cerayim	150.000
Zemin Bahası	124.625
Tefavüt Akçesi	120.339
Maaş İadeleri	1.632
Toplam	11.526.682¹¹

Kıbrıs Adası'nın gelirlerinin neredeyse tamamına yakını mukataa ve cizye gelirlerinden müteşekkildir. Müteferrik gelirlerin ise toplam gelir içindeki oranı diğer iki gelir türüne nispetle daha küçük bir tutara tekabül etmektedir.

2.1. Mukataa Gelirleri

Osmanlı malî sisteminde mukataalar; devlet işletmesi (ve bu işletmenin işletilmesi), devlete ait gelirin tahsil işi, tekel haline getirilen kurumun işletilmesi veya üretilen malın satın alınmasını sağlama gibi nitelikler gösterebilmektedir.¹² Mukataalar, bir yönüyle günümüzde özel müteşebbisler tarafından işletilen kamu iktisadî teşebbüsleri olarak da görülebilirler.¹³

¹¹ BOA MAD.423.

¹² Mehmet Genç, “Mukataa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 31, s. 129-132; Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2008, s. 207.

¹³ Tabakoğlu, *age*, s. 207.

JHS
16

*History
Studies*

*Volume 6
Issue 5
September
2014*

Kıbrıs adasındaki mukataalardan bahsi geçen sekiz aylık dönem itibariyle elde edilen gelir tutarı 5.382.094 akçedir.

Aşağıda Tablo 2’de mukataa gelirlerinin adadaki coğrafi dağılımları gösterilmiştir. Bu dağılım içerisinde mukataa gelirlerinin adanın hangi bölgesine ait olduğuna dair herhangi bir ibare bulunmayan kayıtların toplamı 1.163.062 akçedir. Devamındaki kayıtlarda zikredilen bölgeler içerisinde Mesarye 1.035.052 akçe ile rakamsal büyüklük açısından ikinci sırada gelmektedir. Akabinde ise Kukla bölgesi 805.038 akçe ile üçüncü sıradadır.

Tablo 2: Mukataa Gelirlerinin Coğrafi Dağılımı

Şehirler	Meblağ
Yer adı belirtilmeyenler	1.163.062
Mesarye	1.035.052
Kukla	805.038
Lefkoşe	322.322
Kolos	313.146
Hırsofi	307.489
Magosa	250.465
Lefke	238.337
Limosol ve Gilan	217.975
Piskopi	198.584
Evdim	172.077
Girinye	169.807
Baf	128.740
Pendaya	60.000
Toplam	5.382.094¹⁴

Mukataa gelirlerinin hangi gelir ve vergi unsurlarından oluştuğu ve adanın hangi bölgesinden geldiği rużnamçe defterinden elde edilen bilgiler çerçevesinde aşağıda Tablo 3’te gösterilmeye çalışılmıştır.

İncelenen defterde sadece mukataa olarak geçen ve hangi gelir unsurundan teşekkül ettiği noktasında herhangi bir bilgi verilmeyen kayıtların toplamı 2.409.471 akçedir. Bu meblağ büyük ihtimal ile tımar alanlarının iltizam veyahut emanete verilmesi neticesinde ada hazinesine intikal eden geliri göstermektedir.

Mukataa gelirleri içerisinde yekûn olarak ikinci sırayı işgal eden şekerhane mukataalarından¹⁵ ada hazinesine 1.323.668 akçe girmiştir. Bu mukataaların bulundukları bölgeler; Kolos, Kukla ve Piskopi’dir.¹⁶

¹⁴ BOA MAD.423.

¹⁵ Ada, şeker kamışı üretimine elverişli olduğundan dolayı Venedikliler döneminden beri bölgede şeker üretimi yapılmaktaydı. Bu husus hakkında bakınız: Recep Dündar, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, (İnönü Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Malatya, 1998, s. 279; Erdoğan’ın makalesinde adada şeker üretiminin çok eski devirlerden beri gerçekleştirildiği ve şekerin ada için önemli bir ticari emtia olduğu vurgulanmıştır. Osmanlılarda bu kadim mirası devralarak şeker üretiminin devamını sağlamışlardır. Zaten adadan elde edilen gelirlerin %11-12’sinin şekerhanelerden elde edilmesi üretimin sürdürülmesi ve teşvik edilmesi sonucunu da doğurmuş olmalıdır. M. Akif Erdoğan, “Osmanlı Döneminde Kıbrıs Şekerhaneleri,” *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12, 1998, s.71-82.

¹⁶ 1598 yılında bu bölgedeki mukataalar Kıbrıs kantarı ile 1800 ve İstanbul kantarı ile 1200 kantar çığıtlı penbe mukabilinde iltizama verilmiştir. Dündar, *agt*, s. 284.

Tablo 3: Adada Mukataa Olarak İşletilen Gelir ve Vergi Unsurları

Vergi Unsurları	Meblağ	Şehir
Mukataa	2.409.471	-
Şekerhane	1.323.668	Kolos, Kukla ve Piskopi
Memleha ve Gümrük	859.966	Magosa
İcare-i Kura	228.235	Limason, Gilan
Rüsumât-ı Patrikiyye	185.000	-
Şemhâne ve Damga-i Kirpas	135.600	-
İhtisab ve Bac-ı Ebvab-ı Kale	80.171	Lefkoşe
Cizye-i Kıbtıyan ve Gebran	45.000	-
Debbağhane ve Kahvehane	47.167	-
Mabeyn ve Mevkufat	40.699	-
Meyhane	20.603	Lefkoşe
Sabunhane	3.000	Magosa
Rüsum-ı Kassab-ı İskele	3.514	Magosa
Toplam	5.382.094¹⁷	

Magosa'daki memleha (tuz) ve gümrük mukataasından ise ada hazinesine 859.966 akçe gelir girmiştir.

Köy topraklarından gelen kira bedelleri “*an-akçe-i icârehâ-i kura*” tabiriyle mukataa başlığı altında verilmiştir. Bu gelirden hazineye 228.235 akçe gelmiştir.¹⁸

Resm-i Patrik mukataasından 185.000 akçe, şemhane (balmumu) ve damga-i kirpas mukataasından 135.600 akçe gelir olarak ada hazinesine girmiştir. Lefkoşe'deki ihtisab ve bac-ı ebvâb-ı kale¹⁹ mukataasından 80.171 akçe ile yine aynı bölgedeki resm-i meyhane²⁰ mukataasından 20.603 akçe gelir elde edilmiştir.

Kıbtıyânın cizye mukataasından 45.000 akçe, debbağhane ve kahvehane mukataalarından 47.167 akçe, mabeyn ve mevkufât mukataalarından ise 40.699 akçe ada hazinesine gelir olarak girmiştir. Bu mukataaların adadaki hangi bölgeden geldiğine dair incelediğimiz defterde bilgi bulunamamıştır.

Magosa'daki sabunhane mukataasından 3.000 akçe, iskeledeki resm-i kasab mukataasından ise 3.514 akçe ada hazinesine girmiştir.

Adadaki mukataaları işletenler zimmî ve müslim olarak ayrıldığında; zimmîler 1.696.130 akçe ile mukataa gelirlerinin %32'sini, müslimler ise 3.663.920 akçe ile %68'ini deruhte etmişlerdir. Ada için stratejik öneme sahip olan şekerhane mukataaları ise zimmîler tarafından deruhte edilmiştir.

¹⁷ BOA MAD.423.

¹⁸ 1571-72 yılına ait bütçede köy topraklarının mukataa olarak işletilmesi neticesinde hasil olan gelir 2.414.438 akçedir ve bu meblağ neredeyse mukataa gelirlerinin (2.674.304) tamamını oluşturmaktadır. Bakınız: Sahillioğlu, *agm*, s. 11.

¹⁹ 1572 tarihli Mufasssal Tahrir Defteri'nde Kıbrıs adasındaki pazar yerlerinde satılan mallardan alınan vergi ile bu pazarlardaki usulsüzlüklerden alınan ceza bedellerini ifade etmek üzere “bac-ı pazar ve ihtisab” ifadesi kullanılmıştır. Bakınız: Dündar, *agt*, s. 277. İncelediğimiz rużnamçe defter kayıtlarında geçen “ihtisâb ve bac-ı ebvâb-ı kale” ise Lefkoşe pazarında satılmak için gelen mallardan kale kapısından geçerken alınan vergi ile pazardaki usulsüzlüklerden alınan vergiyi ifade etmektedir.

²⁰ 1572 tarihli Tahrir Defteri kayıtlarına göre Kıbrıs Adası'nda toplam 278 yerleşim biriminde meyhane olduğu tespit edilmiştir. Bakınız Dündar, *agt*, s. 275.

JHS
18

*History
Studies*

*Volume 6
Issue 5
September
2014*

Buraya kadar 1598-99 yıllarına ait sekiz aylık mukataa gelirleri ortaya konulmuştur. Daha önce yayınlanmış olan 1571-72 yılı bütçesi ile 1608 yılına ait 3 aylık dönemi kapsayan iki çalışma ile bu makalede ele alınan 8 aylık ada gelirleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Öncelikle üç bütçenin toplamlarına bakıldığında 1571-72 yılına ait mukataa gelirlerinden hasıl olan meblağa, 1608 yılının üç aylık periyotunda ulaşılmaktadır. Adanın 1598-99 yılında sekiz aylık gelir toplamına bakıldığında da 1571-72 yılı gelirlerini ikiye katladığı görülmektedir.

Mukataa gelirleri 1598-99 yılında toplam 2.409.471 akçedir. Kıbrıs'ın ilk yıl (1571-72) bütçesine bakıldığında timar alanlarının iltizama veyahut emanete verilmesi neticesinde elde edilen gelir 2.424.418 akçedir.²¹ 1598-99 yılında ise 8 ay zarfında adanın timar gelirlerinin, fetih sonrası ilk yıl gelirlerine ulaşıldığı görülmektedir. Bu meblağa tabloda icare-i kura olarak verilen ve “*an-akçe-i icârehâ-i kura*” tabiriyle köy topraklarından gelen icare (kira) bedellerinden hazineye intikal eden 228.235 akçe de eklendiğinde, timar alanlarından veyahut köy topraklarından adanın elde ettiği gelir 2.607.706 akçeye ulaşmaktadır. Zikrolunan son toplam ise ilk yıl bütçesinde timar alanlarından ada hazinesine giren meblağı aşmaktadır. 1608 bütçesinde ise mukataa başlığında bir meblağ görülmemektedir. Yalnız köy topraklarından üç aylık sürede elde edilen gelir 866.690 akçedir. Bu meblağ da göstermektedir ki, yılsonunda elde edilen gelir 1598-99 yılı gelirlerine ulaşacaktır.

Tablo 4: Bütçelerin Vergi Unsurları İtibariyle Karşılaştırılmaları

Vergi Unsurları	1571-72	1598-99	1608
Mukataa	2.414.438	2.409.471	-
Şekerhane	50.110	1.323.668	42.666
Memleha ve Gümrük	72.553	859.966	1.200.418
İcare-i Kura	-	228.235	866.690
Rüsumât-ı Patrikiyye	79.594	185.000	33.840
Şemhâne ve Damga-i Kirpas	-	135.600	21.150
İhtisab ve Bac-ı Ebvab-ı Kale	-	80.171	50.858
Cizye-i Kıbtıyan ve Gebran	-	45.000	-
Debbağhane ve Kahvehane	-	47.167	6.000
Mabeyn ve Mevkufat	-	40.699	-
Meyhane	-	20.603	8.520
Sabunhane	-	3.000	-
Rüsum-ı Kassab-ı İskele	-	3.514	-
Bostan resimleri	2.673	-	-
Dalyan	54.936	-	-
Toplam	2.674.304	5.382.094	2.230.142²²

Tablo 4'e bakıldığında farkedilen en önemli ayrıntı, fethin 28 yıl sonrasında adada malî teşkilatın oturduğunun görülebilmesidir. 1571-72 yılında ada gelirlerinin neredeyse tamamına yakını padişah haslarından teşkil etmekteydi. 1598-99 yılına gelindiğinde ise malî teşkilatın tam olarak tesis edildiği toplanılan vergi gelirlerinin çeşitlenmesinden anlaşılmaktadır. Özellikle de gümrük, damga, ihtisab ve bac gelirlerinin bulunması ve ilk yıl bütçesine nazaran ciddi oranda bu vergi gelirlerinde artış yaşanması adada üretim ve ticari alanda organizasyonun tamamlandığının en belirgin göstergeleridir.

²¹ Sahillioğlu, *agm*, s. 11.

²² BOA Mad. 423; Sahillioğlu, *agm*, s. 9-14; Dündar, *agm*, s. 1037-38.

Dikkat çeken diğer bir ayrıntı ise 1608 yılında üç ayda memleha ve gümrük gelirlerinin ciddi oranda artış göstermesidir. Bu noktada zikredilebilecek diğer bir husus ise patrik rüsumlarından kaynaklanan gelirlerin artmasıdır. Patrik rüsumları ile ilgili gelirlerinin artışı, cizye gelirleri başlığında değineceğimiz üzere gayrimüslim sayısının artmasına bağlıdır.

2.2. Cizye Gelirleri

Osmanlı Devleti fethettiği bölgelerde kendisinden önce devam eden uygulamaları sürdürmüştür. Bunlardan biri de devlete ödenen baş vergilerinin cizye adı altında toplanmasıdır.²³ Adadaki gayrimüslimlerden toplanan cizye vergisi 4.216.800 akçedir ve irsaliye başlığı altında İstanbul'a gönderilmiştir. Defterdeki kayıtlarda bu verginin nefer başına 140 akçe olarak toplandığı belirtilmiştir. Vergi miktarı ise adada cizye mükellefiyetine tabi $4.216.800/140=30.120$ gayrimüslim hanenin olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

1571-2 bütçesinde ada hazinesine 23.000 haneden 1.393.213 akçe cizye geliri girmiştir.²⁴ Seyyah Cotovicus, 1599 yılında 28.000 yetişkin erkek nüfus olduğunu belirtmiştir. 1606 yılına ait tahrir defterinde ise adada gayrimüslim nüfus 30.120 hanedir. İncelediğimiz ruznamçe defteri de 1606 yılındaki tahrir defterini doğrulamaktadır. İnalçık gayrimüslim nüfusu ise 1606 yılında 180.000 kişi olarak vermiştir.²⁵ Hane sayısı ruznamçe defteriyle aynı olduğundan nüfus sayısının da aynı olması gerekmektedir. Buna göre İnalçık'a dayanarak 16. Yüzyılın sonlarında Kıbrıs'taki gayrimüslim nüfus 180.000 kişi olduğu ifade edilebilir.

2.3. Müteferrik Gelirler

Daha önce Tablo 1'de gösterilen müteferrik gelirlerden ada hazinesine toplam 1.927.788 akçe girmiştir.

Söz konusu gelirler içerisinde ilk sırada gelen muhalefât gelirleri, devlet adamlarının vefatları vukuunda mallarından aileleri için ayrılan miktar çıkarıldıktan sonra geriye kalan kısmın hazineye aktarılmasından oluşmaktadır.²⁶ Bu işlem ise vefat eden kişilerin geriye bıraktıkları (genelde) malların satılmasıyla gerçekleşmektedir. Söz konusu gelirden hazineye giren meblağ 875.709 akçedir. Muhallefat gelirleri içerisinde en büyük pay Magosa mirlivası Ali Bey'in 412.860 akçe tutarındaki muhalefatıdır. Kalan miktar içerisinde yeniçeri ve sipahi askerlerinin muhalefat bahaları olduğu gibi, reaya ve zimmîlere ait muhalefat bahaları da bulunmaktadır.

Müslüman halktan alınan çift resmine benzer şekilde Hristiyan halktan da ispençe resmi adıyla vergi alınmaktaydı.²⁷ Bu vergi türünden ada hazinesine 244.643 akçe girmiştir.

Kirpas²⁸ bedeli olarak adadaki 30.120 neferden kişi başı 7 akçe talep edilmiştir ve toplamda 210.840 akçe tahsil edilmiştir. Gayrimüslimlerden tahsil edilen bu meblağ da cizye gelirlerine eklenerek merkeze gönderilmiştir. Cizye gelirlerinde vergi miktarının toplama bölünmesi sonucunda ulaştığımız gayrimüslim hane/nefer sayısı, kirpas bedeliyle alakalı kayıtlarda verilmiştir.

²³ Halil İnalçık, "Cizye (Osmanlılar)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, 1993, s. 45.

²⁴ Sahillioğlu, *agm*, s. 12.

²⁵ Halil İnalçık, "Kıbrıs'ta Türk idaresi altında nüfus", *Kıbrıs ve Türkler*, [haz] Cevat Gürsoy vd., Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1964, s. 31-41.

²⁶ Tahsin Özcan, "Muhallefât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30, 2005, s. 406.

²⁷ Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lüğati*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1986, s. 164.

²⁸ Kirpas; ham bez, pamuk ve keten bezi demektir. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü II*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983, s. 283.

JHS
20

**History
Studies**

*Volume 6
Issue 5
September
2014*

Hayvan resmi olarak ise ada hazinesine giren ağnam (koyun), ağıl, kefare ve hanazir vergilerinden 200.000 akçe tahsil edilmiştir.

Resm-i diyet ve cerayim²⁹ kapsamında İslam hukuku çerçevesinde bir kişiyi katl etme veya yaralama sonucunda devlete ödenen cezalardan ada hazinesine 150.000 akçe gelir sağlanmıştır.

Zemin bahası başlığı altında zikredilen gelirler, daha önce adada tahriri gerçekleşen bölgeler veya vakıf olarak ihdas edilen alanlar haricindeki yerlerin kullanım için tahsisi ya da satışı dolayısıyla elde edilen gelirlerdir. Bu gelirlerden ada hazinesine 124.625 akçe gelir girmiştir.

Hazineye gelir kaydedilen altın sikke ve gürüş cinsinden paralar; o günkü rayicinin iki akçe eksiği hesaplanarak dahil ediliyor, ancak buna karşın hazinenin yapacağı ödeme ve harcamalarda (giderler) ise piyasadaki rayice göre işlem yapıyordu. İşte farklı hesaplamalara konu olan bu gelir gider işlemleri neticesinde ortaya çıkan bu kur farkı dolayısıyla hasıl olan gelirlere “tefavüt akçesi” denilmekteydi.³⁰ Örneğin altın sikkenin piyasadaki akçe değeri 120 ise, hazine gelir tahsilinde bu parayı 118 akçe olarak kabul ediyor, buna karşın ödeme ve harcamalarda ise 120 akçe üzerinden işlem yapıyordu. Bu fark işlemlerinden ada hazinesine 120.339 akçe gelir sağlanmıştır. Bu tutar, toplam gelirin yaklaşık yüzde birine tekabül etmektedir.

Vefat eden askerlerin maaşlarının hazineye iadesi sonucu 1.632 akçe gelir olarak kaydedilmiştir.

3. Giderler

Adanın giderleri salyane, ceraye, mevacib, sair maaş ödemeleri, merkeze gönderilen irsaliyeler, ihracat harcamalarıyla birlikte evvelki dönemlere ait bazı işlemlerden doğan borçların ödenmesi (eda-i akçe) gibi kalemlerden oluşmaktaydı.

Tablo 5: Kıbrıs Hazinesinin Gider Kalemleri

Giderler	Meblağ
Salyane	1.199.481
Ceraye	392.440
Mevacib	2.226.961
Sair Maaşlar	609.237
İrsaliye	5.121.388
İhracat	1.554.677
Eda-i Akçe	272.519
Toplam	11.376.703³¹

²⁹ Muhtelif suçlar için devletçe tahsil edilecek cezalar kanunname metinlerinde belirtilebiliyordu. Bir örnek olarak: “Evvela cerime kanda gerek mîrî subaşlarına gerek ehl-i tîmâr subaşlarına üç bin akça ola. Ve göz çıkmğa bin beş yüz akça ola. Ve kol kırılmağa bin akça ola, ve baş yarığına beş yüz akça ola.” Özcan, *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, s. 19.

³⁰ Devlet gelirleri güneş yılına göre hazineye dahil edilmesine karşın giderler (özellikle maaş ödemeleri) ay takvimine göre yapıyordu. Güneş ve ay takvimi arasındaki 11 günlük fark, 33 yılda bir sene devletin fazladan maaş ödemesi neticesini doğuruyordu. İşte bu sebeple yukarıda değinilen tafavüt uygulaması bir sene fazladan maaş ödemesi yapılmasının hazine üzerinde ortaya çıkardığı baskıları azaltmak amacıyla uygulanan bir tedbirdi. Geniş bilgi için bakınız: Halil Sahillioğlu, “Sıvış Yılı Buhranları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 27: 1-2, 1967, s. 75-111.

³¹ BOA MAD.423.

JHS

21

History
Studies

Volume 6
Issue 5
September
2014

3.1. Salyane

Kıbrıs'ın fetih sonrasındaki ilk bütçesine yansıyan bilgilere göre; o vakit adada görev yapan beylerbeyi, defterdar ve mirlivalara/sancakbeylerine ada hazinesinden (maaş karşılığı olarak) salyaneler verilmiştir. Bu salyanelerle birlikte beylerbeyine ve adamlarına ceraye başlığı altında ayrıca zahire tayinatı da yapılmıştır.³² Bu dönemde Kıbrıs beylerbeylerine 1.100.000 akçe salyane tahsis edilmiştir.³³

Çalışmamızda incelediğimiz deftere göre ise; dönemin beylerbeyi Cafer Paşa'ya sekiz aylık dönemde 817.713 akçe salyane ödemesinde bulunulmuştur. Daha önce adada beylerbeyi olarak görev yapmış olan Ahmed Paşa'nın döneminden baki kalan 40.535 akçe tutarındaki salyanesi, yeni beylerbeyi döneminde ödenmiştir. Dönemin Kıbrıs defterdarı Mehmed Efendi'ye salyane olarak 257.018 akçe, Girinye sancakbeyi olan Mustafa Bey'e 30.744 akçe, Baf sancakbeyi olan Mustafa Bey'e ise 53.471 akçe salyane ödemesi gerçekleşmiştir.

3.2. Ceraye

Ceraye, beylerbeyi ve defterdara adada erzak sıkıntısı çekmemeleri için padişah hasarlarından tayin edilen muhtelif cins zahirelere verilen isimdir. Bu zahirelerin ücretleri ilgili görevlilerin salyane gelirlerinden mahsup edilmekteydi. Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından alınmasının akabinde beylerbeyine yılda 2.000 keyl buğday, 3.000 keyl arpa, defterdara ise 300 keyl buğday ve 500 keyl arpa tayin edilmiştir. Sonraki yıllarda ise, defterdarın kendisine tayin edilen buğday ve arpa miktarının kâfi gelmediğini belirtmesi üzerine, defterdara tayin edilen ceraye buğday 500 keyl ve arpa ise 800 keyle yükseltilmiştir.³⁴

Araştırma konusu ettiğimiz dönemde; Kıbrıs beylerbeyi Cafer Paşa'ya 1.066 keyl alacağıyla birlikte toplam 2.351 keyl buğday, 1.225 keyl alacağıyla birlikte toplamda 3.613 keyl arpa tayin edilmiştir. Tayin edilen cerayenin toplamı ise 329.440 akçeye tekabül etmiştir. Defterdar Mehmed Efendi'ye ise bu dönem için 437,5 keyl buğday ve 650 keyl arpa tayin edilmiştir. Bu iki cins zahirenin toplamı ise 63.000 akçe tutmuştur.

3.3. Mevacib

Hazinenin en önemli gider kalemlerinden birisi de askerlere yapılan maaş ödemeleridir. Maaş ödemeleri yılda dört defa üçer aylık kıstlar şeklinde yapılmaktaydı. İncelediğimiz ruznamçe defterinden hareketle adadaki toplam asker sayısına ilişkin bir rakam çıkarmak ne yazık ki mümkün olamamaktadır. Ancak adanın ilk yıl bütçesinde görüldüğü kadarıyla Kıbrıs hazinesinden maaş alanların sayısı 2.779'u kale muhafızı olmak üzere 3.000 bin civarındadır.³⁵ Daha sonraki yıllarda, adaya 1.000 kadar yeniçerinin de gönderildiği bilgisinin 1608 yılı bütçe kayıtlarında yer aldığı ifade edilmiştir.³⁶

Kıbrıs'ın ilk yıl bütçesinde 2.779 askere 6.604.593 akçe maaş ödemesinde bulunulmuştur.³⁷ Bu ödenen meblağın neredeyse o zaman için adanın toplam gelirleri kadar olması oldukça dikkat çekici bir durumdur. Bu durumun ada hazinesi üzerinde ağır bir yük oluşturması nedeniyle 1577 yılında yeniçeriler haricinde diğer maaş verilen görevlilere, maaş yerine timar alanları tahsis edilerek ada hazinesi üzerindeki yük hafifletilmeye çalışılmıştır.³⁸

³² Sahillioğlu, "Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", s. 14.

³³ *agm*, s. 15.

³⁴ *agm*, s. 15-16.

³⁵ *agm*, s. 16.

³⁶ Dündar, *agm*, s. 1041.

³⁷ Sahillioğlu, *agm*, s. 16.

³⁸ Dündar, *agm*, s. 1041.

JHS
22

*History
Studies*

*Volume 6
Issue 5
September
2014*

İncelediğimiz defterin kapsadığı 8 ay 16 günlük dönemde adada bulunan görevlilere 2.226.961 akçe maaş ödemesi yapılmıştır. Bu görevlilerden yeniçerilere 1.404.456 akçe maaş ödemesinde bulunulmuştur. Yeniçerilere yapılan maaş ödemelerinin gösterildiği üç kayıta da asker sayıları 879, 898 ve 930 nefer olmak üzere farklılık göstermektedir. Yeniçeri sayılarındaki bu farklılıklar; görev değişiklikleri, yeni tayinler vb. sebeplerden meydana gelmiş olmalıdır. Adada görevli olan azeblere 331.283 akçe, Cafer Paşa'nın kadirgasında istihdam edilen reis ve azeblere 156.142 akçe ve Galata'lı reislere ise 18.468 akçe maaş ödemesi gerçekleştirilmiştir.

Adada görev yapan kapıkullarından; sipahilere 11.469 akçe, silahdarlara 5.575 akçe, ulufeciyanı 7.434 akçe ödenmiştir, Dergah-ı Âlî çavuşlarına 5.709 akçe, müteferrikalara 1.592, gulamlara³⁹ 42.788 akçe maaş ödemesinde bulunulmuştur.

Bunlarla birlikte müşaherehorana 9.288 akçe, dizdarlara 43.319 akçe, topçulara 25.906 akçe, cebecilere 5.841 akçe, mehterana 38.813 akçe, ahengerana 7.961 akçe, cebehane görevlilerine 1.239 akçe, neccarlara 2.801 akçe, haddadlara 2.655 akçe, didebânlara 10.800 akçe ve mimarlara 9.000 akçe maaş ödemesi yapılmıştır.

Kalelerde görev yapan kapudanlara 49.392 akçe, bevvablara 4.983 akçe, merdana 26.066 akçe, Lefkoşe kalesinin su yolu hademesine 885 akçe ve yine aynı kalenin mahzenindeki görevliye 3.096 akçe maaş ödemesi gerçekleştirilmiştir.

3.4. Sair Maaşlar

Genellikle askerî faaliyetleri yürüten sınıflardan ziyade bazı bürokratik ve malî işleri koordine eden görevlilere yapılan ödemeler ayrı bir başlık altında zikredilmiştir.

Adadaki mukataalarla ilgili işlerde görevli nazır ve kâtiplerin maaşları iltizam sözleşmeleri gereği ada hazinesinden verilmekteydi. İncelediğimiz deftere göre bu dönemde nazır ve kâtiplere toplam 470.720 akçe maaş ödemesinde bulunulmuştur. Ödemesi gerçekleşen bu meblağın; görevlilere verilen toplam maaş ödemeleri içindeki oranı oldukça dikkat çekicidir. Genelde tahsil, kayıt, hesap vb. işleri icra eden bu görevlilerin aldıkları maaş toplamının bu denli yüksek oluşu Osmanlı idaresinin bu görevlilerin yaptıkları işlere ne kadar önem verdiklerini göstermektedir. Öyle ki mukataalardan gelecek gelirlerin hesaplarının doğru ve güvenilir şekilde tutulması hazinenin olası kayıplarının önüne geçilmesi anlamına gelmektedir.

Aynı dönemde ada hazinesinde görev yapan ruznamçecilere, mukataacıya, muhasebeciye, varidatçıya, tezkireciye toplamda 131.317 akçe maaş ödenmiştir. Bunlarla birlikte imam ve hatiplere 900 akçe, müezzinlere 900 akçe, hazinenin sarrafına da 5.400 akçe ödeme yapılmıştır.

3.5. İrsaliye

Eyaletler, giderlerinden artı kalan gelir fazlalıklarını merkeze yolladıkları⁴⁰ gibi bazı gelir kaynaklarından hâsıl olan meblağları ise doğrudan doğruya merkeze gönderiyorlardı.

İncelediğimiz dönemde adada toplanan 4.285.848 akçe tutarındaki cizye geliri, irsaliye olarak merkeze gönderilmiştir. Bu gelirle birlikte zımmî reayadan kirpas bedeli olarak toplanan 210.840 akçe de cizye gelirine ilave edilerek merkeze gönderilmiştir. Söz konusu

³⁹ İnceleme konusu ettiğimiz dönemde ada hazinesinden maaş alan gulamlar, defterdara hazine işlerinde yardım için, Beylerbeyi Cafer Paşa'nın bazı işlerini görmeleri için ve benzeri sebeplerle tayin edilen görevlilerdir.

⁴⁰ Özvar, "Rum Eyaletine Ait Bütçenin Tahlili", s. 150-152.

JHS
23

*History
Studies*

*Volume 6
Issue 5
September
2014*

gelirlerin merkeze ulaştırılması için yapılan harcırah için 58.000 akçe tutarında harcama yapılmıştır.

Ayrıca adadaki mukataalardan hâsıl olan 420.000 akçe, vakıflara ait toprakların icara verilmesiyle elde edilen 146.700 akçe; toplam olarak 566.700 akçe mutad olduğu üzere bu dönemde de Haremeyn'e gönderilmiştir.

3.6. İhracat

İhracat başlığı altında toplanan harcamalar; devlete ait kadırgalardaki esirlerin nafakaları, kadirga ve kalitaların sair ihtiyaçları, hazineye görevlendirilen bazı çalışanların nafakaları, hazineye mühimmat alımları, saray ve ordu için levazımat alımları, adadaki onarım işleri ve mukataa sözleşmeleri gereğince yapılan bazı harcamalardan oluşmaktadır.

Beylebeyi Cafer Paşa'nın kadirgasındaki esirlerin nafakaları ile kadirganın diğer masraflarına 361.888 akçe, Baf Sancakbeyi Mustafa Bey'in kalitasındaki esirlerin nafakaları ile kalitanın çeşitli ihtiyaçlarına 270.740 akçe, Magosa Sancakbeyi Ali Bey'in kadirgasındaki esirlerin nafakalarıyla birlikte kadirganın mühimmat ihtiyaçlarına 336.682 akçe sarf edilmiştir.

Hazine işleriyle uğraşan Dergah-ı Âlî çavuşlarının nafaka ve sair mühimmatlarına 39.000 akçe masraf yapılmıştır. Yine hazineye lazım olan resen, keçe ve sandık alımlarına harcanan 6.353 akçeyle birlikte hazine işleri ve ahkam ve maliye tezkirelerinde kullanılmak üzere alınan kağıtlara 4.134 akçe sarf edilmiştir.

İrsaliyenin merkeze daha hızlı gönderilmesi için görevlendirilen bevvabların nafakalarına, hilatlerine ve sair mühimmat alımlarına 58.000 akçe, yine hazine işlerinde istihdam edilen bevvab ve diğer görevlilerin ihtiyaçlarına 13.000 akçe ve irsaliyenin nakli için gereken hayvanların satın alınması için 10.050 akçe harcanmıştır.

Merkeze gönderilen mermer, kum, zeytinyağı ve tuz taşıyan gemi için 35.000 akçe tutarında navlun ödenmiştir. Gönderilen zeytinyağına 62.500 akçe ve gönderilirken lazım olan mühimmat alımlarına 1.500 akçe ve yağın konulacağı çeres (tekne) alımına da ayrıca 1.000 akçe harcama yapılmıştır.

İltizam sözleşmeleri gereğince memleha (tuz) mukataalarında çalışan ırgatların nafakaları için 60.000 akçe ve meydana gelen afetten dolayı Piskopi ve Kolos'taki şekerhanelere fidan alımı için 27.000 akçe harcama yapılmıştır. Ayrıca Piskopi ve Kolos şekerhanelerinde çalışan üstaplara hediye edilen hilatler için ise 13.000 akçe sarf edilmiştir.

Bunlarla birlikte yeniçerilere et alımına 1.700 akçe, saray ve kiler için gâv (öküz) alımına 36.740 akçe, inek alımına 1.500 akçe ve bunların harcırahlarıyla birlikte yiyeceklerine 15.560 akçe, beslenen doğanlar için yiyecek alımına 3.700 akçe ve naiblerin gâvlarının nafakası için ise 12.800 akçe harcanmıştır.

Adanın müftüsü ve müderrisi olan Mevlana Sa'deddîn Efendi'ye ve ilim tahsilinde bulunan talebelere yemek parasıyla birlikte 36.354 akçe ödenmiştir.

Magosa'daki cebehanenin, tuz mukataalarının bendlerinin, Lefkoşe ve Magosa'daki sarayların ve şekerhane mukataalarındaki sair düzeneklerin tamir masraflarına 82.476 akçe harcanmıştır. Lefkoşe kalesindeki saray ve ahır ile hazine sandıkları için elvah (tahta) alımı için 11.850 akçe sarf edilmiştir.

Merkezden gelen emir gereğince Şam'da görev yapan Mevlana Şeyh İsa'nın terfi alması dolayısıyla ödenmesi gereken 9.190 akçe tutarındaki terakkisiyle birlikte 18.000 akçe tutarındaki yevmiyesi, toplamda 27.190 akçe Kıbrıs hazinesinden karşılanmıştır.

JHS
24

*History
Studies*

*Volume 6
Issue 5
September
2014*

Ayrıca adadaki kölelere 24.960 akçe tutarında nafaka dağıtımında bulunulmuştur.

3.7. Eda-i Akçe

Ruznamçe defterinde “*Be-cihet-i edâ-i akçe-i...*” girişiyle başlayan harcama kayıtları ayrı bir gider bölümü olarak tasnif edilmiştir. Bu başlık altında tasnif edilen giderler, çeşitli nedenlerden dolayı hazine tarafından yapılan borç ödemelerinden oluşmaktadır.

Lefkoşe sancakbeyi Ahmed Bey’e, Beylerbeyi Şaban Paşa zamanında vakıf olan bir yerin zeminini/tapusunu alırken satış meblağının 10.000 akçe fazla yazılması nedeniyle ortaya çıkan fark, hazineden kendisine iade edilmiştir.

1005 yılında irsaliyenin merkeze gönderileceği zaman Cafer Paşa’nın kethüdası Mehmed Bey 62.000 akçe tutarındaki meblağı tahsil ettikten sonra alıkoymuştur. Sonraki süreçte bu meblağ hazine hesaplarından mahsup edilerek harcama kaydı olarak giderlere dahil edilmiştir.

Trablusşam’ın vefat eden sabık defterdarı Bali Efendi’nin eşi Fatma Hanım’a, mehr-i müeccel hakkı ile kocasına verdiği borç paranın geri ödenmesine dair merkezden gönderilen ferman gereğince 105.000 akçe ödenmiştir.

Arazi satışı ile ilgili hesap işleminde yapılan yanlışlık sonucu, 20.519 akçe tutarında vaktiyle ödenen para hazinece geri iade edilmiştir.

1005 yılında mukataa taksitlerinden birinin mükerreren tahsil edilmesi sonucu yapılan yanlışlık dolayısıyla 30.000 akçe tutarındaki para mültezime geri ödenmiştir. Aynı şekilde beytülmal tarafından alıkonulan 5.000 akçelik bir tutar da hazine tarafından sahiplerine iade edilmiştir. Yine Kıbrıs müftüsü Mevlana Sa’deddin’in satın almış olduğu çiftliğin, zaten kendisine tahsis edilmiş olması dolayısıyla ödemiş olduğu meblağın iadesi hazineden 40.000 akçe olarak çıkmıştır.

4. Gelir ve Gider Kayıtlarında Kullanılan Para Cinsleri

16. yüzyılda dünya ekonomilerindeki para sistemi, madeni paralara dayanmaktaydı. Devletlerin bizzat darb ettirdiği yerli madenî paralarla birlikte diğer devletlerce bastırılan ve uluslararası ticarete güvenilir ödeme aracı olarak kabul edilen paralar da piyasalarda tedavülde bulunmaktaydı.

Tablo 6: Gelir ve Giderlerde Ödeme Aracı Olarak Kullanılan Paralar

Para Cinsleri	Gelir/Miktar	Gider/Miktar	Gelir/Meblağ	Gider/Meblağ
Akçe	8.747.632	6.773.375	8.747.632	6.773.375
Osmanî	100.000	500.000	100.000	500.000
Sikke-i Hasene fî 120	21.222	32.944	2.546.640	3.953.280
Guruş-ı Macar fî 70	975	-	68.250	-
Guruş-ı Arslan fî 68	280	-	19.040	-
Guruş fî 48	940	3.126	45.120	150.048
Toplam	-	-	11.526.682	11.376.703 ⁴¹

⁴¹ BOA MAD.423.

Yukarıda verilen Tablo 6'da da görüleceği üzere, incelediğimiz dönemde Kıbrıs adasında hazine gelir ve giderlerinin tahsilinde Osmanlı devletince basılan paralar (akçe, osmanî, hasene) kullanıldığı gibi yabancı paralar da (guruş vd.) kullanılmıştır.

Ruznamçe defterleri; hazineye ait günlük giriş ve çıkışları göstermeleri dolayısıyla kapsadıkları dönemlerde piyasada tedavül eden para cinsleri ve bunların akçe cinsinden rayic değerlerini belirleme de oldukça önemli veriler sunmaktadırlar.

İncelediğimiz dönemde gelir ve gider işlemlerinde ödeme aracı olarak gümüş içerikli bir para olan akçe kullanımı ağırlıktadır. Akçeden sonra altından darb edilen ve piyasada 120 akçelik değere sahip olan sikke-i hasene yaygın kullanıma sahiptir. Belirli bölgelerde bir cins akçe olarak kullanımı yaygın olan Osmanî'nin⁴² Kıbrıs adasındaki tedavülü oldukça sınırlıdır.

Hazine kayıtlarında guruş cinsleri ise Avrupa menşelidir ve tabloda da görüldüğü üzere kullanımları Osmanlı paralarına göre oldukça sınırlı görünmektedir.

Sonuç

1598-99 yılları arasında 8 ay 16 günlük gelir ve gider kayıtları incelendiğinde Kıbrıs adasının gelirleri 11.526.682 akçe, giderleri ise 11.376.703 akçedir. Bu dönem itibarıyla ada hazinesi 149.979 akçe fazla vermiştir. Bütçenin fazla vermesi adanın malî durumunun iyi olduğuna işaret eden birinci amildir.

Tablo7: Kıbrıs Adasının Gelirleri

Gelir	1571-72	1598-99	1608
Mukataa	2.674.304	5.382.094	2.230.142
Cizye	1.393.213	4.216.800	2.230.396
İrsâliye-i Dergâh-ı Âlî	3.089.454	-	-
Müteferrik Gelirler	1.901.434	1.927.788	83.782
Nüzul ve Sürsat	975.976	-	-
Tezkere rüsumları	349.026	-	-
Toplam	10.383.407	11.526.682	4.544.320 ⁴³

Kıbrıs'ın fethi akabinde düzenlenen ilk yıl bütçesinde adanın gelirleri; merkezden adaya gönderilen 3.089.454 akçelik meblağ ile birlikte 10.338.747 akçe görünmektedir. Bu dönemdeki mukataa gelirleri (çoğunluğu köy topraklarının iltizama verilmesinden sağlanan) 2.674.304 akçe iken, 1598-99 yılına geldiğinde sekiz aylık dönemde adanın mukataa gelirleri iki katına ulaşmıştır. Ayrıca mukataa gelirleri 1571-72 yılı bütçesindeki gibi neredeyse tamamının timar alanlarının iltizama verilmesinden kaynaklanmamaktadır. 1598-99 yılında adadaki mukataa gelirleri ticaretin ve üretimin olduğu bir çok alandaki gelirlerden teşkil etmektedir.

Devletin mühim gelir kaynaklarından biri olan cizye gelirlerine bakıldığında, 1598-99 ruznamçe kayıtlarında, ilk yıl bütçesine oranla üç kat bir artışın meydana geldiği görülmektedir. Bu artışta adanın iskan politikalarının da payı bulunmaktadır.⁴⁴

⁴² Osmanî; Filistin, Suriye, Güneydoğu Anadolu ile Irak'ta kullanılan bir çeşit akçeye denilmekteydi. Geniş bilgi için bakınız. Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 108.

⁴³ BOA MAD. 423; Sahillioğlu, *agm*, s. 9-14; Dündar, *agm*, s. 1037-38.

⁴⁴ 1577 yılında adada ticaretin gelişmesi için Filistin Safed'den zengin beş yüz Yahudi'yi adaya gönderilmiştir. İnalıcık, "Kıbrıs'ta Türk İdaresi Altında Nüfus", s. 30.

JHS
26

*History
Studies*

*Volume 6
Issue 5
September
2014*

1598-99 yılında 11,5 milyon akçe gelir, 1608 yılının üç aylık periyotunda 4.5 milyon akçedir. Bu rakamlardan anlaşıldığı üzere 1608 yılında gelirlerde akçe cinsinden bir artışın olduğu ifade edilebilir.

Adanın giderlerine ait rakamlar aşağıda tabloda verilmiştir. Tablo içerisinde göze çarpan en önemli detay 1571-72 yılında 6.604.593 akçe olan mevacib harcamalarının, 1598-99 yılında askerlere timar tahsis edilmesi neticesinde 2.226.961 akçeye düşmesidir. Bununla birlikte ceraye, sair maaşlar ve ihracat harcamalarında ise 1598-99 bütçesinde artışlar görülmektedir.

Tablo 8: Kıbrıs Adasının Giderleri

Giderler	1571-72	1598-99	1608
Salyane	1.563.998	1.199.481	478.906
Ceraye	88.000	392.440	434.232
Mevacib	6.604.593	2.226.961	459.913
Sair Maaşlar	111.866	609.237	129.118
İrsaliye	-	5.121.388	-
İhracat	255.464	1.554.677	512.290
Teslimat	98.137	-	-
Eda-i Akçe	-	272.519	-
Toplam	8.722.058	11.376.703	2.014.459⁴⁵

Kıbrıs Adasının giderlerini gösteren üç bütçe/ruznamçe kaydı içerisinde irsaliye gönderimi sadece incelediğimiz 1598-1599 kayıtlarında görülmektedir. 1571-2 yılında devletin henüz tam manasıyla idari ve mali olarak adada teşkilatlarını tesis edememesinden dolayı merkeze gelirlerden baki kalanları irsaliye olarak göndermek bir yana, adadaki masrafları karşılayabilmek için 3.000.000 akçe merkezden adaya gönderilmiştir. 1598-99 yılına ulaşıldığında ise ada hazinesinden merkeze 5.121.338 akçe irsaliye gönderilebilmiştir. Bu dönemde Kıbrıs Hazinesi irsaliye gönderimi sonrasında bile 150.000 bin akçe fazla vermiştir.

Nihai sonuç olarak, 1598-99 yılında mukataa gelirlerinin iki katına çıkması ve bu gelirlerin sadece timar alanlarından değil, çok çeşitli vergi kalemlerinden oluşması; tüm gelirlerden oluşan yekunun önemli bir kısmının merkeze irsaliye olarak gönderilmesi, mevacib harcamalarının azalması vb. göstergeler; adanın alınmasından sonra geçen 28 yıl içinde Osmanlı Devleti'nin idarî ve malî teşkilat açısından Kıbrıs'ta hakimiyetini tesis ettiğine işaret etmektedir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d), No: 423.

ARSLANBOĞA, Kadir, *1589-90 ile 1602-3 Malî Yıllarına Ait Osmanlı Devleti Bütçelerinin Oluşturulması ve İncelenmesi*, (İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2012.

BARKAN, Ömer Lütfi, "1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese", *İÜİFM*: C. 17, Sayı 1-4, (Ekim 1955-Temmuz 1956), (1960): 304-347.

⁴⁵ BOA MAD. 423; Sahillioğlu, *agm*, s. 9-14; Dündar, *agm*, s. 1038-42. Dündar toplam miktarı 2.016.092 olarak vermiştir.

- BARKAN, Ömer Lütfi, "1079-1080 (1669-1670) Malî Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi ve Ekleri", *İÜİFM*: C. 17, Sayı 1-4, (Ekim 1955-Temmuz 1956), (1960): 225-303.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "954-955 (1547-1548) Malî Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi", *İÜİFM*: C. 19, Sayı 1-4, (Ekim 1957-Temmuz 1958), (1960): 219-276.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "974-975 (1567-1568) Malî Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi", *İÜİFM*: C. 19, Sayı 1-4, (Ekim 1957-Temmuz 1958), (1960): 277-332.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Âit Bütçe Örneği ve Ekleri", *İÜİFM*: C. 15, Sayı 1-4, (Ekim 1953-Temmuz 1954), (1955): 251-329.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu Bütçelerine Dair Notlar", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (*İÜİFM*): C. 17, Sayı 1-4, (Ekim 1955-Temmuz 1956), (1955): 193-224.
- ÇAKIR, Baki, *Osmanlı Mukataa Sistemi*, İstanbul: Kitabevi, 2003.
- ÇİÇEK, Kemal, "Kıbrıs (Osmanlı Dönemi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 25, 2000, s. 374-380.
- DÜNDAR, Recep, "18 Mart-14 Haziran 1608 Yılı Kıbrıs Eyaleti Bütçesi", *Turkish Studies*, Volume 5/4 Fall (2010): 1032-1048.
- DÜNDAR, Recep, "Kıbrıs'ın Fethi ve İskanı", *Osmanlı* 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 632-33.
- DÜNDAR, Recep, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, (İnönü Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Malatya, 1998.
- ERDOĞRU, M. Akif "Osmanlı Döneminde Kıbrıs Şekerhaneleri," *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12, 1998, s.71-82.
- GENÇ, Mehmet ve Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler*, 2 Cilt, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2006.
- GENÇ, Mehmet, "Mukataa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 31, 2006, s. 129-132.
- İNALCIK, Halil "Cizye (Osmanlılar)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C. 8, 1993, s. 45-48.
- İNALCIK, Halil, "Kıbrıs'ta Türk İdaresi Altında Nüfus", *Kıbrıs ve Türkler*, [haz] Cevat Gürsoy vd., Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1964, s. 27-59.
- İPÇİOĞLU, Mehmet, *Bir Osmanlı Bütçesi Örneği: 1622 Tarihli Ruznamçe Defteri (XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Kamu Ekonomisi Tahlili Denemesi)*, (Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1996.
- ÖZCAN, Abdulkadir, *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, İstanbul: Kitabevi, 2007.
- ÖZCAN, Tahsin, "Muhallefât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30, 2005, s. 406-407.
- ÖZTÜRK, Said, "1042-1045/1632-1635 Yıllarına Ait Bosna Eyaleti Bütçesi", *Osmanlı* 3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, (1999): 158-168.
- ÖZVAR, Erol, "Rum Eyaletine Ait H. 1043-44/ M. 1634-5 Tarihli Bütçenin Tahlili", *Osmanlı* 3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 150-157.

JHS
28

**History
Studies**

Volume 6
Issue 5
September
2014

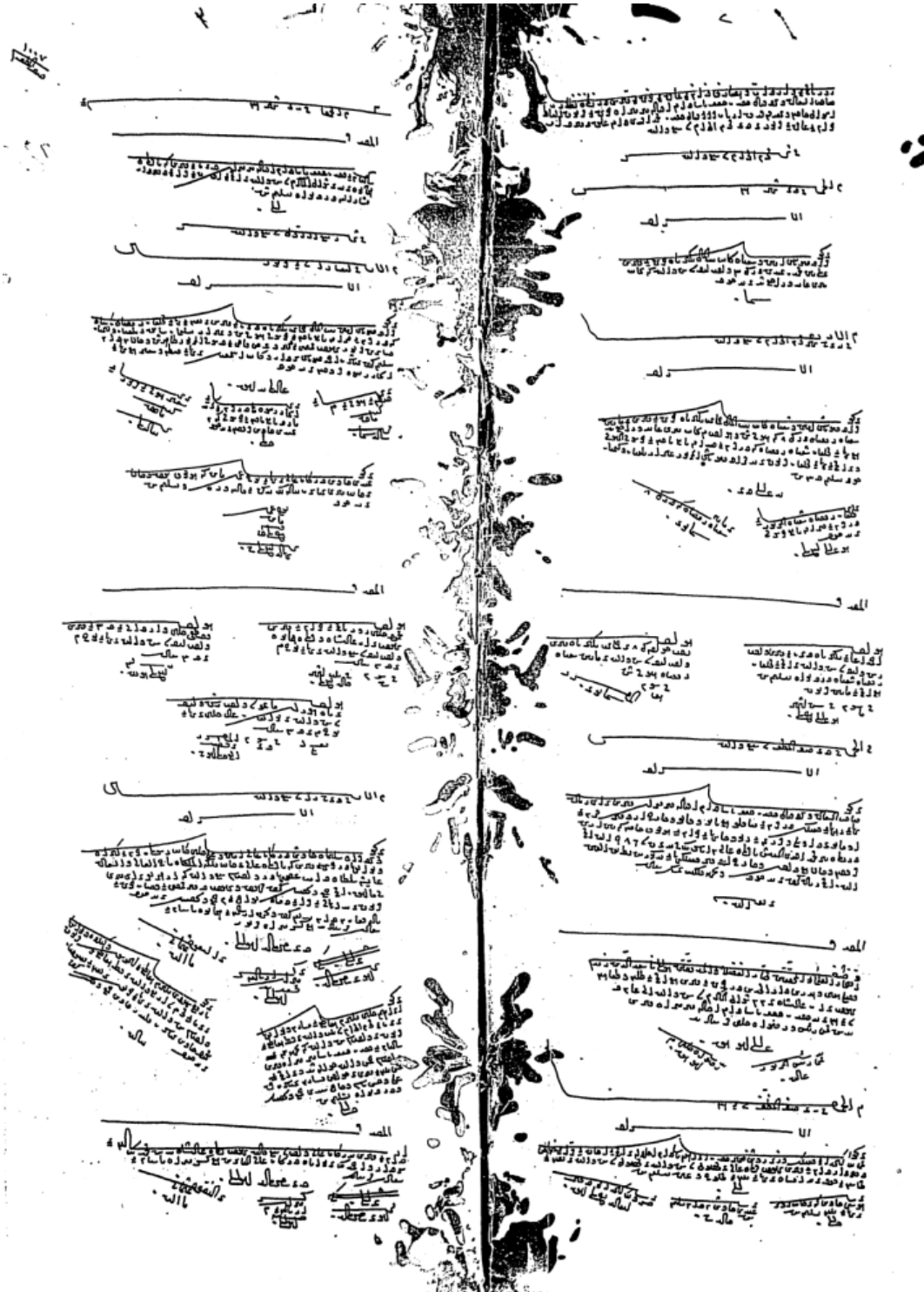
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.
- PAMUK, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, “1524-1525 Osmanlı Bütçesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (Ömer Lütfi Barkan'a Armağan)*, C. 41: 1-4, (1985), s. 415-458.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, “Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi”, *Belgeler* 14, Sayı 7/8, (1967): s. 1-33.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, “Sıvış Yılı Buhranları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (İÜİFM)*, C. 27: 1-4, (1967-1968): s. 75-111.
- SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1986.
- ŞİMŞİRGİL, Ahmet, “Osmanlılar İdaresinde Uyvar'ın Hazine Defterleri ve Bir Bütçe Örneği”, *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C. 12, (1998): s. 325-355.
- TABAKOĞLU, Ahmet, “XVII ve XVIII Yüzyıl Osmanlı Bütçeleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (Ömer Lütfi Barkan'a Armağan)*, C. 41: 1-4, (1985): s. 389-414.
- TABAKOĞLU, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, 8. bs., İstanbul: Dergah Yayınları, 2008.

JHS
29

*History
Studies*

*Volume 6
Issue 5
September
2014*

BOA, Maliyeden Müdevver Defterler, 423, s.2-3.

JHS

30

History
Studies

Volume 6
Issue 5
September
2014